

Tur & retur

Två barn, två världar, två liv, en pojke och en flicka. Ändå är det något som förenar Martin och Julia? Är de kanske rentav kosmiska tvillingar?

***Tur & retur* är en förväxlingskomedi med allvarliga undertoner om att finna sin inre röst och respekteras för den man är.**

Rekommenderad från åk 2

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

Martin 11 år spelar hellre piano än fotboll, avgudar Robert Wells, och betraktas av omgivningen som en tönt. Han lever ensam med en något överbeskyddande mor sedan fadern dragit norrut för en "time-out". Det är skollov och motvilligt förbereder sig Martin för flygresan upp till norska gränsen där han skall umgås med pappan och dennes släkt.

Samtidigt packar jämnåriga Julia mer än ovilligt sin väska

för att hälsa på sin mamma som flyttat till Malmö. Deras sista möte vid jul var misslyckat och hon vill helst inte hälsa på "den där jävla kärringen", hennes nya kille och hans hemska dotter My (Spy) överhuvudtaget. Men hon övertalas av pappan som vill att Julia skall ha "två närvarande föräldrar".

På flygplatsen har bägge barnen lämnats med var sin destinationslapp runt halsen att vänta på att bli hämtade av en flygvärdinna. De ser varandra, upptäcker varandras besynnerliga likhet, och Julia får en strålande idé. De ska byta identitet och ta varandras plats. Då kan de kanske få vara med om ett äventyr istället.

Julia tar Martins glasögon, fluga, väska och jacka, medan Martin tar Julias jacka och väska. När flygvärdinnan ropar efter Martin går Julia med henne och tar planet upp till norr. Martin hamnar, utan att riktigt vara med på noterna, på planet till Malmö för att möta Julias familj. Väl ombord samlar han mod. Extra påhejad av flygvärdinnan som säger; "Ta chansen och visa vad du går för!"

Julia står vilsen ett tag på den ödsliga flygplatsen i norr innan Martins pappa dyker upp. Han tycker att sonen fått mer muskler och blir lite förvånad då denne kungör att han håller på att trappa ned på pianospelandet eftersom han har svårt att sitta still. Julia håller god min när pappan försäkrar sig om att sonen i alla fall skall spela på farmoderns födelsedagsfest.

I ett soligt Malmö blir Martin mött på flygplatsen av Julias blivande styvpappa Pollux. En känd TV-gladiator och uppblåst

machotyp. Han varnar Martin för att upprepa sitt uppträdande från i julis. Dottern My tittar först skrämt mot Martin men tycker sen att han bemöter henne förvånansvärt vänligt för att vara Julia. Sist hade Julia hotat att klippa av håret på My medan hon sov.

Martins pappa upptäcker stegvis förändringar i sonens beteende. Långt hår går väl an men målade naglar! Vad håller de på med där i Stockholm? Och sen när blev Martin vegetarian? Jaha, sen i torsdags. Gårdens blivande fläskkotletter blir istället Julias kelgrisar. Hon skulle till och med gärna ha en i sängen. Pappan må vara lätt att föra bakom ljuset men Martins farmor lurar ingen. Vem är den där flickan, utbrister hon vid första anblicken av Julia. Torkel avfärdar henne som senil och Julia fortsätter sitt spel.

Julias mamma, Kicki kommer utstormandes iförd brudklänning för att välkomna sin dotter. Ni skall få prova era klänningar sen, utropar hon entusiastiskt, och Martin ser lite skeptisk ut. Han protesterar inte heller då han förevisas Julias rum, som nu gjorts om till gym för att Pollux obehindrat skall kunna fortsätta att pumpa upp sina muskler.

Kicki är överlycklig att dottern tycks ha övervunnit sin motvilja mot klänning, och att hon nu är beredd att ta på sig en riktigt gräddbakelse till brudnäsbutystyrsl på det stundande bröllopet. Att hon dessutom börjat kamma sig verkar ju tyda på en utveckling i helt rätt riktning.

Men det som verkade vara ett strålande påhitt och roligt spratt börjar snart fresta på barnen. Martin kommer bra överens med My men känner sig malplacerad och ensam. När han missar en konsert med Robert Wells på TV för att de andra vill se *Gladiatorerna* dyker hans idol upp "livs levande" ur grannens teveapparat. Den berömda pianisten uppmanar Martin att våga säga ifrån även om det kan kännas svårt ibland. "Följ bara

din inre röst, Martin!" säger han och går tillbaks in i teven.

Martin tar mod till sig och ringer upp sin far i Norrland för att avslöja allt och byta tillbaka sitt liv. Farmodern svarar och blir överlycklig över att höra från barnbarnet. I sista stund räddar Julia situationen och låtsas att det är en kamrat som ringer.

Julias skådespelartalanger ställs ytterligare på prov när Martins farbror Sverker med familj dyker upp för att fira farmor. Inte ens ständiga pikar och att kallas lilla pianofröken får Julia att avslöja sig. Men nog skulle hon vilja berätta att hon är flicka när hon får syn på Martins söta kusin Joakim. Istället följer hon lydigt med när han ta moppen ned till byn för att kolla in om det finns några sjsyssta tjejer. Trots att Julia helst vallar tjejernas hund tycker Joakim att kusinen är mer som en kille nu.

Julia övertalar Martin att fortsätta förväxlingsleken ett tag till med förevändningen att det kommer att få hans pappa att vilja återvända till sin familj i Stockholm. Avslöjandet närmar sig dock. Martin lilla kusin har upptäckt att hans äldre kusin har tjejungerbyxor. Och vad värre är. När det är dags för pianouppspel försöker Julia "improvisera", vilket inte låter särskilt övertygande.

Bröllopsdagen är inne och Martin och hans tillfälliga familj är på väg i bilen mot kyrkan. Martin ber att få gå av för att kissa. My springer efter och ser honom kissa stående och inser vad det är hon känt på sig ett tag. Att Julia är en pojke. Men vem är han, och var är då Julia? Hon tvingar Martin att berätta men behåller hemligheten för sig själv. Tillbaka i bilen tar hon Martins hand i samförstånd och kanske också i kärlek.

Väl i kyrkan ringer Julias mobil som Martin tagit hand om. Det är Julia som förkrossad förklarar att Martins pappa träffat en ny kvinna och att alla föräldrar är lika själviska. Martin tröstar henne med att Kicki sagt att hon älskar sin dotter. Julia blir ändå inte glad. Vem är det egentligen som mamman älskar?

Julia eller den hon nu tror är Julia. Det blir inte lättare av att Martins pappa bedyrar henne hur unik hon är. I tron att det är Martin alltså.

Förtvivlad stänger Julia in sig på rummet och när farmodern kommer in är det dags att lätta sitt hjärta och berätta sanningen. Farmodern blir inte det minsta förvånad och hon lyssnar till Julias besvikelse över mamman och hennes rädsla att inte vara älskad.

Ingen Martin syns till när brudparet är på väg att tåga in i kyrkan. När han dyker upp kräver han att Kicki skall lyssna på vad han har att säga. Den chockade bruden avstyr vigselakten i sista stund och vill ringa dottern i Norrland. Hon är rasande och förtvivlad, men inser också att barnens spratt har lärt henne en läxa.

Barn och "rätta" föräldrar återförenas på Arlanda flygplats. Martin måste acceptera att hans pappa inte kommer tillbaka till familjen, och Kicki vill gifta sig, men bara om hon har Julias välsignelse. Förutsättningen är förstås att Julia slipper ha klänning och att hon får en egen hund eller... en, gris!

Hon eller han?

Tur & retur leker med, och vänder ut och in på, våra fördomar och invanda mönster kring vad som är manligt respektive kvinnligt. Martin beskriver sig själv som en mes som hellre spelar piano än fotboll och som har idolen Robert Wells som sitt ideal. Julia har en tuffare framtoning. Hon vågar säga ifrån, struntar i att kamma sig, och skulle aldrig kunna tänka sig att bära klänning.

Till det yttre är de lika som bär men vissa egenskaper som vi uppfattar som typiskt pojkkaktiga eller flickaktiga skiljer dem åt. Men här är det Julia som uppfattas som pojkkaktig medan Martin, inte minst av sin farbror, hånas för att vara en liten pianofröken. När de sedan byter roller faller vissa saker på plats vad gäller föräldrarnas förväntningar.

Martins pappa verkar nöjd med att sonen (Julia) utvecklat muskler medan han förfasas över nagellacket. "Jag vill bara inte att du skall råka illa ut", kommenterar han. Julias mamma förväntar sig inte att dottern skall bära klänning men får sin dröm förverkligad när Martin medgörligt iklär sig en spetsbakelse.

- En del hävdar att barn har samma förutsättningar och att det handlar om att ge dem ett urval av möjligheter. Andra, som satt dockor i händerna på sina söner för att frammana en mjukare sida, eller uppmuntrat sina döttrar att leka mer tekniskt och fysiskt, tycker sig ändå inte kunna påverka en i det närmaste genetisk flickighet eller pojkighet. Diskutera vidare kring hur du tror att vi påverkas av föräldrar och andra vuxenförebilders strategier.

- Martins kusin Jonatan avslöjar att Julia har "tjejtrosor". Redan en sån liten kille är väl medveten om vad en tjej respektive en kille skall ha på sig. Jordgubbar är således uteslutet på en kalsong. Cementerade åsikter som underblåses starkt av hans machopappa. Fundera över vilka manliga ideal han klamrar sig fast vid och hur det tar sig uttryck. Vad styr hur könsrollerna utvecklas, arv eller miljö? Åsikterna går isär. Är det så att vi genom kroppsspråk, tilltal och prioriteringar redan från födseln behandlas på skilda vis?

- Genusperspektiv, d v s könets betydelse för hur vi formas som en samhällsvarelse, är något som diskuteras flitigt. Vi tror oss gärna om att vara jämlika men vid en närmare granskning visar det sig oftast att vi har våra könsbestämda roller. Filmen leker med några av dessa grundläggande föreställningar. Vi tillskriver helt enkelt tjejer vissa egenskaper och attribut och killar andra. Fundera över vilka de är och hur de tydliggörs i filmen.

Redan från födseln behandlas vi olika beroende på kön. Experiment har gjorts med nyfödda där man har genom kläder och namn gett dem ett kön och sedan sett hur deras omgivning reagerar och agerar mot pojke respektive flicka. Flickorna behandlades varsammare, gullades med och pratades till med ett "sockrigare" vokabulär än hur tilltalset var mot pojkarna.

På dagis har studier genomförts för att se om det från personalens sida finns skillnader i behandlandet av barnen. Videofilmat material visade att man till exempel vid utgång och påklädning gav killarna hjälp att få på sig kläderna och sedan skjutsade ut dem medan man med flickorna konverserade och tog sig tid med att lyssna på dem. Å andra sidan anklagar man ju ofta lärare i skolan för att ta större notis om killar därför att de syns och hörs mest och sålunda kräver mer uppmärksamhet.

Allt i vår omgivning bidrar till att skapa en bild av oss själva. I vårt kommunikationssamhälle är budskapen med oss från barnsben inte bara från våra föräldrar. Mediavärlden, filmindustrin, reklam och inte minst TV finns ständigt närvarande i danandet av våra barns värderingar, ideal och inte minst identiteter. Tjejer förväntas leka med barbiedockor, spisar och smycken och killar med krigsleksaker och bilar. Handlar vi en barnmeny på en viss hamburgerkedja tillfrågas vi om det önskas en pojkleksak eller flickleksak. Budskapet i mycket i TV:s störtflod av dokusåpor och musikvideos är fortfarande att tjejer gör bäst i att behaga medan killar förvisso har stora krav på utseende men ändå får uppskattning för att de är kompetenta inom sport, kultur eller politik.

- Fundera över hur vi obemärkt behandlar pojkar och flickor på olika sätt. Vi formar ju vår självbild genom andras projiceringar och bemöts vi redan som små på ett särskilt sätt påverkar det i sin tur vårt sätt att vara. Frågan är vilket som kommer först: hönan eller ägget. Blir vi dem vi är för att vi behandlas på

ett särskilt sätt eller styr våra handlingar hur vi bemöts? Hur mycket tror ni att omvärlden påverkar era egna bilder av er själva som flicka respektive pojke?

- Hur ser våra förväntningar på tjejer respektive pojkar ut? Är våra värderingar i könshänseende reflexmässiga eller intellektuellt betingade? Vissa egenskaper kan hos en flicka framstå som positiva men hos en kille som negativa och vice versa. Ge exempel på sådana egenskaper och diskutera vilken klang de får om de förknippas med pojkar respektive flickor.

Älska mig för den jag är!

”När jag föddes var det som att dra högsta vinsten sa mamma och pappa, fast då visste dom förstås inte vem jag var än.” Med de orden inleder Martin filmen medan vi ser en glad bebis hissas i luften av sina förväntansfulla föräldrar. Men sen kompliceras saker och ting. Martin är inte säker men misstänker att pappans time-out kanske hänger samman med en viss besvikelse över att sonen inte är som andra.

Julia känner sig inte heller älskad av mamman som nu har en ny familj och dessutom en ny dotter i den perfekta My. Vad skall hon då med Julia till? Genom rollbytet uppstår en möjlighet, inte bara att fly från något, utan också att finna sitt rätta jag och öppna föräldrarnas ögon.

Julia, som betraktar sig som en nitlott redan från födseln, säger sig inte behöva sin mamma, fast vi förstår att hennes högsta önskan egentligen är att bli älskad och uppskattad för den hon är, särskilt av mamman. När Martin berättar att Kicki sagt att hon älskar dottern blir Julia inte glad utan än mer besviken då hon känner det som om det egentligen är Martin förklädd till Julia som Kicki bryr sig om, inte den riktiga Julia.

Varken Julia eller Martin känner sig älskade för dem de är. Att föräldrarna inte märker att deras barn blivit utbytta blir en tydlig metafor för deras blindhet inför sitt eget kött och blod. Det är symptomatiskt att det bara är Martins farmor som genast märker att Martin inte är Martin utan en främmande flicka. Hon har också förmågan att se igenom och bryr sig om barnet bakom fasaden.

- Även My har förmågan och ser någon hon tycker om i den ”nya” Julia. Att Martin, när han avslöjats, vågar erkänna ”att han inte är någon gladiator precis”, gör honom desto modigare i hennes ögon. När märker vi att My genomskådar Martin? Vad betyder det för hans självkänsla att hon tycker om honom fast han inte är idealkillen? .

- Julia råkar ut för det motsatta när Joakim behandlar henne som luft tills han inser att hon är tjej och då gärna vill vara ihop med henne. Att hon är ”precis samma person som innan” reflekterar han inte över. Fundera över vad detta säger om Joakims sätt att se på människor han möter.

- Vad du har förändrats!, utropar Kicki när ”dottern” kommer på besök. Självupptagen och helt uppfylld av sitt eget bröllop märker hon förändringar hos Julia. Men de går helt i linje med hennes idealbild av dottern, så hon bemödar sig inte att undersöka vidare varför hon har förändrats. När hon sedan återförenas med den riktiga dottern på flygplatsen i slutet utropar hon till Julias besvikelse — Men Gud vad du har förändrats! Julia rättar sin mamma som istället medger; Du är dig precis lik! Vad

betyder det för Julia att mamman verkligen ser henne? Fundera över hur föräldrar ibland kan osynliggöra sina barn och hur barn tolkar det. Hur förenar man viljan att leva upp till sina föräldrars drömmar och en egen integritet?

- Martins pappa kommer under filmens gång till insikt om att han verkligen älskar sin son för den unika person han är. Rädslan för vad andra skall tycka om sonen och de ständiga pikarna från Sverker har tidigare gjort honom osäker. Men Julias närvaro ger honom styrka och när Sverker för femtioefte gången antyder att man borde skicka fjolliga söner på militärskola har han fått nog och tar Martin i försvar. Fundera över vilka mansideal Torkel och Sverker fostrats till under sin uppväxt. Vad i de mer uppluckrade könsrollerna i dagens samhälle kan verka skrämmande för dem?

Närvarande föräldrar

Julias pappa övertalar Julia att resa till mamman i Malmö med förevändningen att det är viktigt för henne att ha två närvarande föräldrar. Själv känner hon sig mer som ett paket som vårdslöst skickas fram och tillbaka. Martin och Julia ser onekligen ut som fraktgods där de sitter på flygplatsen med varsin adresslapp runt halsen. Även My som hamnat i en ny familjekonstellation talar om att detta egentligen är hennes ”mammavecka”. Skulle de göra samma sak för oss, undrar hon. Låta sig skickas mellan olika hem med bara några tillhörigheter. Ryckas upp varannan vecka från vänner och aktiviteter bara för att schemat säger så. Dessutom acceptera nya familjemedlemmar som om de var en självklarhet bara för att en i familjen tycker om dem.

Många barn idag lever med skilda föräldrar och kan säkert känna igen sig i Martins, Julias och Mys situation. Delad vårdnad heter det så fint och i filmen talas om mammavecka och pappavecka. För barnen i *Tur & retur* har det handlat om att anpassa sig efter det som föräldrarna tycker är bäst in absurdum, och inte minst Julia tycker att de agerar egoistiskt och utan hänsyn till barnen. Hon upplever att det är föräldrarnas lycka och nya relationer som kommer i första hand.

- Diskutera hur ni uppfattar föräldrarnas hantering av den splittrade situationen? Har ni egna erfarenheter av eller har hört talas om liknande arrangemang av skilda föräldrar. Kan det fungera bra? Hur tillgodoser man allas behov bäst? Vad är egentligen en närvarande förälder?

Filmens kalejdoskop

Ombyttas roller är ett tacksamt grepp inom filmen och teatern för att belysa olika företeelser ur ett nytt perspektiv. Inte undra på att många av Shakespeares mest populära verk; *Trettondagsafton*, *Som ni vill ha det* eller *En midsommarnattsdröm*, är förväxlingskomedier. Att leka med motsatser är visuellt tacksamt samtidigt som det magiska ”tänk om” öppnar för spännande möjligheter som bryter med våra förväntningar.

Dualiteten i upplägget blir precis som kalejdoskopet, två glasbitar som speglar sig i varandra men också blir varandras skrattpiegel. Filmens berättarteknik betonar och arbetar effektivt med motsättningar och kontraster samtidigt som berättelserna vävs samman.

I norra Sverige håller vintern kvar ett visst grepp, medan Skåne badar i sol och blommor. Manliga flanel skjortor, fäor-

diga norrlänningar och svinstior ställs mot kitchiga skånelandskap och ett överdåd av rosa, spetsar och ballonger. Stad och medvetenhet ställs mot norrländsk kärvhet och naivitet. Byskans tristess, med håglös moppeburen ungdom, ställs mot Syd-sveriges ytliga kändissvämg och utseendefixering. Bildmässigt varvas de olika världarna och Julias och Martins upplevelser med varandra. Redan i inledningen, när Martin talar om att han önskade att han var tuffare, klipps bilden över till Julia som personifierar just den tuffheten.

Regissören Ella Lemhagen gjorde sig med ungdomsfilmer som *13-årsdagen* och *Drömprinsen – Filmen om Em* känd som en experimentell regissör med förkärlek för stiliserade miljöer och framför allt ett skruvat perspektiv på vuxenvärlden. Några av de stilelementen genomsyrar även *Tur & retur*.

Flygvärdinnornas koreograferade små steg på flygplatsen och deras (och övriga passagerares) uppmaning till Martin på planet betonar denna illusionsbrytande dimensionen. Likaså när Julia, som misslyckats med sin pianoimprovisation, sätter igång en jamsession med kaffeskedar och kryckor. Att Robert Wells spatserar ut ur TV-rutan som Martins inre röst hör också till inslagen som gör *Tur & retur* till en lek med dröm och verklighet.

I Fundera över hur regissören arbetat med berättelsen. Kontrastmässigt, bildmässigt, muskmässigt och tempomässigt. Hur skildras huvudpersonerna jämfört med det persongalleri som omger dem? Pollux, Farmor, farbror med familj och så vidare?

I Filmmediet är öppet för allt från den mest extrema realism som till exempel *Dogma 95*, till den yttersta fantasin som kom-

mer till uttryck i exempelvis ringen-trilogin. *Tur & retur* rör sig i ett slags mellanland där tonen och ämnet är vardagligt och nära, men utförandet i viss mån är medvetet orealistiskt och lekfullt. Somliga föredrar ren eskapism på bio medan andra tycker att det är lättare att identifiera sig med alldagliga människor i vardagliga situationer. Fundera över vilken form som tilltalar er mest, får er att uppslukas av berättelsen och glömma att det är film. Kan man som Ella Lemhagen blanda olika stilar? Vilka extra dimensioner kan det tänkas tillföra filmen?

Anteckningar

.....

Produktionsuppgifter

Sverige 2003
Manus: Ella Lemhagen efter en idé av Birgitte Bratseth & Gry Bratseth
Regi: Ella Lemhagen
Producent: Charlotta Denward & Tomas Michaelsson
Foto: Anders Bohman
Klippning: Malin Lindström
Musik: KAADA
Scenografi: Maria Sohlman Wikman
Kostym: Moa Li Lemhagen Schalin
Mask: Karin Fahlén

I rollerna
 Julia/Martin – Amanda Davin
 Kicki – Helena af Sandeberg
 Pollux – Torkel Petersson
 Torkel – Jørgen Langhelle
 My – Julia Ragnarsson
 Farmor – Henny Moan
 Farbror Sverker – Bjørn Floberg

Tekniska uppgifter
 Speltid: 89 minuter
 Format: 1:1,85
 Ljudsystem: DTS
 Censur: Barntillåten
 Svensk premiär: 25 december 2003

Distribution
 Columbia TriStar, Box 9501, 102 74 Stockholm. Tel. 08-555 790 00, fax 08-555 790 50 www.columbiatristar.se